

Верољуб Д. Сандо (1977 -)
Богословија Светог Саве, Београд
sando.veroljub@gmail.com

Прегледни рад
УДК 271.222(497.11)-9
271.2-1

https://doi.org/10.18485/nbks_sb.2021.33.38.2

БОГОСЛОВИЈЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ КАО ЧУВАРИ ПИСАНЕ РЕЧИ

Сажетак: Овим прегледним радом представљене су у кратким цртама друштвене и политичке прилике у којима је Српска православна црква оснивала своје богословске школе, у којима је био припреман будући свештенички кадар за рад на пољу образовања, мисионарења и уздизања првенствено верског, а касније и националног идентитета у народу. У раду су истакнуте личности и битни догађаји који доприносе оснивању богословских школа, као и њихов труд приликом обезбеђивања потребних наставних средстава како би се настава несметано одвијала. Уз отварање семинарија обавезно је било и оснивање школских библиотека, које су заузимале битну улогу у образовању и васпитању будућих свештеника. Библиотеке основане од стране цркве и њених великодостојника имале су у одређеним временским интервалима своје успешне моменте, али су такође имале и своје лошије тренутке настале у тешким историјским временима.

Кључне речи: Богословија, семинарија, Српска православна црква, библиотека, манастири.

Традиција Византије, проистекла из грчко-римске животне доктрине, љубоморно је чувана у државном законодавству, тако и у животу Цркве. Намера цариградских власти била је да истовестан вид државног поретка, законодавства и уопште целокупан начин народног живота заживи међу Јужним Словенима као што је у Византији. Тим би се изградило чврсто јединство Цариграда и народа који се доселио са Карпата на Балканско полуострво. Постигнутим јединством вере остварен би био снажан савез који би се одупро великом религијско-политичком утицају са Запада, а у исто време би се то савезништво одлучно могло супротставити све распрострањенијем надирању Ислама са Истока.

Изучавајући историју словенских народа, посебно Срба, почетак њихове християнизације, могу се наћи подаци који све-

доче да су Срби били народ који тешко прихвата понуђену им „нову веру“. Такође, исти извор сведочи да су прва масовна примања хришћанства код Словена била у време цара Ираклија између 610. и 641. године, а док су први просветитељи долазили из великих византијских духовних центара попут Цариграда и Солуна. Неспорно је да су народи настањени на Јадранском приморју били и под јаким утицајем хришћанства Западне цркве, где су и поред великих варварских пустошења, очуване предсловенске црквене организације.¹

Отвореније прихватање хришћанства ишло је у корак са почетком оснивања и стварањем првих српских држава у првој половини IX века. Срби свој почетак упознавања са хришћанством виде у труду свете браће Кирила и Методија. Резултат њиховог рада огледа се у описмењавању Словена. Уложили су све своје искуство пређашњих мисионарских подухвата на Криму, међу Хазарима, такође су добро познавали словенски менталитет, те су на основу грчког алфабета, Словенима даровали прво смислено писмо које и данас има своје обресе. Настанак словенског писма означава се као пресудан моменат у крштењу не само Срба, већ и свих Словена.²

Наука која је од Кирила и Методија усађена међу Јужне Словене јесте изворна византијско - хришћанска. Традиција која своје корене и мудрости црпи са Блиског истока, посебно из Сирије и Палестине, Кападокије, места која су изнедрила највеће богословске мислиоце златног периода хришћанства. Захваљујући византијско-палестинској традицији, утемељењу словенског писма, рани Срби християнизацију примају на свом језику, изразито на словенском и прве речи које су из Светог Писма научили дословно су биле: „У почетку беше Реч, а Реч беше у Бога и Бог беше Реч; и без ње ништа није постало што је постало.“ (Јн.1,1-3)

Цео процес християнизације Словена текао је преданим радом Свете браће, њихових непосредних следбеника и ученика, који су као резултат свога ради имали прве словенске епархије у којима су столовали словенски епископи. Занимљиво је да се кроз историју хришћанства на Балкану, већ у IX веку (878. године), помиње епархија чије је седиште био град Београд, а њен епископ беше

¹ Радомир Поповић, *Православље на раскрићу векова* (Београд: Богословски факултет Српске православне цркве, 1999), 101.

² Исто, 102.

Сергије. Древне епископије биле су у Браничеву, Стону, Расу, Липљану, Нишу, Призрену... Све су оне у једном периоду биле под управом бугарског цара Самуила. Недуго након оснивања Бугарске патријаршије, византијски цар Василије II Бугароубица, после победе над царом Самуилом одузима поменуте епархије и ставља их под јурисдикцију Охридске архиепископије, која пак бива под духовном влашћу Цариграда и његовог Патријарха, а цариградски Патријарх уместо епископа, који су били Словени, поставља Грке. Овакви потези поново су стварали непријатељство између верника Словена и епископата, Грка.

Половином XI века Дукља се ослобађа византијског утицаја и улаже напоре у обнови своје самосталности. Испрва се покушало борбом за независност у односу на Цариградску цркву која је међу Словенима сматрана као вид продуженог утицаја византијског цара на Балкан. Догађај у историји, познат под именом *Велики раскол цркве* 1054. године, када се до тада јединствена Црква разделила на два дела, довео је до изразитијег разграничења међу земљама на Балкану.

Под утицајем папског учења и западног хришћанства живело је становништво западног дела Балкана, посебно у области Дукље. Папа је убрзо у Бару основао бискупију, чији је бискуп са свештенством вршио снажан утицај на становништво на Приморју, а тиме и на властелу. Из оваквих политичких околности може се доћи до одговора зашто је Стефан Немања два пута био крштен и који су разлози за такве његове одлуке.

Период Стефана Немање, његових синова Стефана Првовенчаног и Растка, касније Архиепископа Саве, оставио је дубок траг у свим сферама ондашњег живота Срба и њихове новоосноване државе.

Стефан Немања сматра се ствараоцем српске државе, која у периоду владавине његове династије доживљава процват и проживљава своје златно доба постојања. Пошто је утврдио своју политичку моћ и са Византијом и са западним владарима, Стефан Немања се у миру повлачи на Свету Гору, монашку државу, која је тада сматрана стециштем најумнијих људи онога времена и највећим Универзитетом у источном делу Васељене. На Светој Гори монаси су се првенствено посветили послушности преписивања и умножавања богослужбених књига, и текста Светог Писма. Потом су се будним учешћем на богослужењима напајали духовном поезијом, која им је оплемењивала душу. Слушајући и читајући

Пролог и Житија светих, у себе би усађивали мудрост палестинских, кападокијских, египатских, сиријских и светогорских монашких предака.

Окружен умним људима, монасима и велможама узрастао је Стефанов најмлађи син Растко, који је рано на себе примио монашки постриг и од своје младости почео да се учи раније напоменутим знањима и врлинама. Досегао је до неизрецивих духовних висина, „окусив од разума божанствених светих књига, чешће их прочитаваше, и одатле примаше почетак премудрости...“³ Својом величином и „узрастањем у меру Христовог раста“ (Еф. 4,13), задивио је свог оца Стефана Немању који након абдикиције прима монашки постриг и узима име Симеон. Тако онај који је владао и коме су сви били послушни, постаје послушник. Сава и Симеон својим дипломатским искуством и љубављу добијају од византијског цара Алексија III Анђела напуштен и разрушен манастирчић Хиландар, који из темеља обнављају и који је веома брзо претворен у стециште свих монаха са српских простора. Велика помоћ у обнови и васпостављању Хиландара долазила је од Савиног брата Стефана Првовенчаног, великог љубитеља књиге, уметности, те се и сам истакао у књижевном раду када је написао житије свога оца Симеона Мироточивог.

Оснивањем Хиландара на Светој Гори, средишту православне духовности, и добијањем акта о његовој независности, показале су се тежње лозе Немањић и наговестили развој српског црквеног питања и српског духовног живота.⁴ Пре него ли се обновио и развио манастир Хиландар, у Србији су за време владавине Стефана Немање били подигнути многи манастири који су имали свеопшту улогу у српском народу. Поред основне дужности, да кроз богослужења приближе народ Цркви и Богу, манастири су развијали послушност у бризи о књигама и њиховом умножавању. Такође, изражена је била и харитативна делатност манастира која се огледала у бризи о болеснима и сиромашнима.⁵

³ Теодосије, „Житије Светог Саве“, у *Житија светог Симеона и светог Саве*, прир. Мирослав Павловић (Крагујевац: Манастир Светог Саве Српског; Кувеждин: Аз Буки, 2016), 92.

⁴ Димитрије Богдановић, „Свети Сава“, у *„Свети Сава сабрани списи“* (Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 1986), 11.

⁵ До 1196. године, која се сматра временом абдикиције Стефана Немање, подигнуто је много манастира у долини Лима, Ибра, Топлице и Мораве. Светих апостола

Манастири у средњовековној Србији били су стецишта људи жељних стицања знања и оних који су желели да дају допринос у ширењу уметности, црквеном појању, књижевности. Делатност Светог Саве, која се истицала у просветитељству, организацији цркве од давнина је названа једним именом, Светосавље. Светосавље се препознаје као начин духовног беседништва, као умеће благољепног појања, као красота књижевног изражавања или образац хришћанског поучавања у вери. Створен је читав један педагошки правац тог времена који је у себи суштински деловао кроз хуманост, социјалну правду, просвећење и културно уздизање народа. Захваљујући реторству Светог Саве и његовој питомој интерпретацији овај вид просветитељства био је брзо прихваћен. Иако је Хиландар основан без тенденција и жеље за освајањем, Свети Сава је имао силни утицај на Грчку, Бугарску, Румунију и Русију. Посебно се Светосавље нагло развијало и напредовало у време владавине краља Милутина, његовог сина Стефана Дечанског и праунука цара Душана.⁶

Недуго после његове Душанове смрти долази до међусобних размирица и несугласја међу српским великашима, што за последицу има нестајање „Велике Србије“ и парчање територије на мање области, што је касније погодно освајачима из Анадолије да лако поразе српску војску на Косову и тиме наговесте велику пропаст и дуго ропство српског живља.

Са пропашћу Србије и припајањем скоро целог Балкана у састав Отоманске империје, долази до најмрачнијег периода балканске историје, која се одликује тешким животом народа, самим тим и Цркве, пошто је суживот народа и Цркве тесно испреплетан те је тако немогуће замислити постојање једно без другог.

Тешко је и претпоставити, како је било мучно битисати под турократијом пет стотина година као што су били Срби након пропасти Српске деспотовине. Немогуће је из данашње перспективе и замислити живот неког српског сељака, тежака, сточара или земљорадника који са муком и знојем лица свог покушава да изведе

Петра и Павла у Бијелом Пољу, Бистрица, Кончил, Ђурђеви ступови, Студеница, Свети Никла код Куршумлије и многи други. Ово могу бити назнаке да је монашки живот у немањинској Србији био жив и развијен.

⁶ Ђорђе Лекић, *Педагошки правци и покрети у историји васпитања и образовања*, 2. допуњено изд. (Београд: Универзитет у Приштини, 2000), 25-36.

из земље нешто намирница потребних да прехрани породицу и ближње. Немало пута Турци су му односили све из кућа, па и чељад, што је у народу рађало гнев и неутољиву жељу за осветом. Много пута су ондашњи Срби чекали масовна устајања против туђина. Много пута су се побуњени Срби уздали у велике светске силе онога времена, које су сматрали својим савезницима, а који су их не мало пута остављали на немилост бесном турском царству. Скоро сваки неуспели покушај ослобођења од Турака завршавао се збеговима и селидбом српског живља у туђе, али мирније крајеве. Они који су остајали јер нису имали куда да беже, своју побуну, плаћали су превисоким ценом турске јарости, која је опевана крај многих огњишта, уз гусле које су биле „књига и школа“ ондашњег српског детета.

Скоро су увек приликом великих сеоба уз народ ишли монаси и мирско свештенство. Са собом су носили све драгоцености манастира или парохиских цркава, чије зидине су остављали Турцима на милост и немилост. Сличну судбину су имали и монаси Манастира Рача, код Бајине Баште, када су са собом у јужну Угарску понели све вредности из Манастира. Оно што је у том тренутку било највредније биле су књиге које су они, попут средњовековних монаха, педантно преписивали и умножавали за потребе библиотеке неког другог манастира, властелина или касније неког имућног Србина који је желео да има свој примерак књиге.

Мноштво примерака старих и преписаних књига налазило се, као данас што се многе од њих налазе у књижници или библиотеци Манастира Крка. Историја Манастира сеже уназад до Средњег века, тачније до времена краља Милутина који се сматра оснивачем и великим ктитором Манастира. Значајно је навести да је од оснивања и развоја Манастира у склопу истог постојала монашка школа у којој су се монаси учили писмености и култури и црквеном појању, а 1615. године, монашка школа се унапређује у Богословију, улази у историју као прва школа за свештена лица у српском народу. Ова Богословија данас је позната под именом Богословија Света Три Јерарха. Током своје историје, као и све богословије у Српској православној цркви, била је привремено премештана у друга места, привремено затварана али је сваки пут била поново отворана.

Манастир Крка је у својој историји заузима значајно место у црквеној администрацији, што даје претпоставку да закључимо како је у Манастиру, попут значајних историјских грађевина, постојала велика ризница. Наиме, након поновног успостављања

Српске патријаршије 1557. године, Далмација је административно припала под управу Дабробосанске митрополије са седиштем у Дабру, месту у централној Босни. Због велике удаљености Митрополит дабарски, Гаврило Аврамовић (1574-1588), је за свог заменика изабрао и предложио управо игумана Манастира Крка. Ово указује на част и важност Манастира који се налазио у епархији која је била у великом повоју. Манастир је био центар православља у Далмацији, све до најновијих ратних дешавања у бившој Југославији. Богословија је имала седамдесетак ученика све до половине јуна 1995. године, после чега се ученици нису вратили у Богословију због протеривања. Школа је поново почела са радом, 2001. године, а ученици данашње Богословије својим пореклом претежно су деца са подручја Хрватске, западне Босне и Херцеговине као и оних питомаца Школе који су изразили жељу да иду у Богословију у Крки.

Поменуте ризница и књижница у себи поседују велику и богату библиотечку грађу. Један од првих пописа књига у библиотеци извршен је 1844. године, а урадио га је тадашњи игуман Стефан Кнежевић (1853-1890) касније Епископ далматински.⁷ Поновно пописивање књига извршено је половином XX века, када је утврђен попис и урађена је подела књига на: рукописне књиге, старе штампане књиге, дела из 18. века и дела објављена до 1850. године. Поменути пописи утврђено је око 4000 књига. Манастирска библиотека садржи књиге издате у Српској књижевној задрузи, САНУ, те издања Матице српске као и посебан део у који су уврштени часописи, календари, новине, извештаји и књиге на страним језицима.

Посебно чиме се поноси манастирска библиотека јесте педесетак књига насталих у периоду између XIII и XVIII века. Важно је истаћи *Мокропољско четворојеванђеље*, настало крајем 13. и почетком 14. века, писано на пергаменту које је у саставу манастирске библиотеке. Међу вредним издањима је и *Октоих*, штампан на Цетињу 1494. године у штампарији Божидача Вуковића. Књига вредна помена, а која се налази у Манастиру Крка јесте *Патерик* из 1346. године, назван „*бугарски*”⁸, на чијим корицама

⁷ Сава Вуковић, епископ, *Српски јерарси: од деветог до двадесетог века* (Београд: Евро; Подгорица: Унирекс; Крагујевац: Каленић, 1996), 475

⁸ С.Б., „Празник Преображења“, *Крка часопис епархије далматинске* 2004, бр. 4: 8.

стоји запис: „*Сија Књига манастира Вилендара*“, што указује да је књига у Манастир Крку стигла баш са Свете Горе.

Друга богословска школа која се истиче својом старином и важношћу у историји нашег народа јесте Богословија у Сремским Карловцима, посвећена Светом Арсенију Сремцу, првом наследнику Светог Саве. Богословија у Сремским Карловцима отворена је 1795. године, по благослову тадашњег карловачког митрополита Стевана Стартимировића (1757-1836). Иако је Богословија основана поменуте године, њена библиотека је основана тек од школске 1875/76. године. Књиге у новооснованој Богословији биле су смештене у згради Патријаршијског двора у Сремским Карловцима, да би тек 1892. године, када је на предлог Патријарха Георгија Бранковића (1930-1907) извршена подела књига између митрополијских и књига које припадају Богословији. Ту поделу је извршио тадашњи ректор Иларион Руварац (1832-1905), чија брига о Школи се сматра златним периодом рада Богословије. Према урађеној евиденцији утврђено је да Богословија има 812 наслова у нешто више од 1500 томова књига. Књиге су биле сортиране по областима које су користиле младом свештеничком кадру, и то: област богословља, историје, философије, књижевности, педагогије и др. Још је у то време Богословија била претплаћена на часописе како домаће, тако и стране. У фондусу библиотеке нису биле само књиге на српском, већ су то биле књиге писане и на грчком, црквенословенском, латинском, немачком и другим језицима. Донацијама и легатима фонд библиотеке у Богословији се полако умножавао. Један од највреднијих легата чини половина књига завештаних од стране патријарха Григорија Анђелића (1822-1888), док је друга половина књига поклоњена Карловачкој гимназији.

Као и већина богословија Српске православне цркве и Богословија у Сремским Карловцима имала је свој период привременог укидања што је допринело да је 1920. године, цела библиотека из укинуте Богословије пренета у Патријаршију, овога пута у Београд. Пренете књиге се и данас налазе у Патријаршијској библиотеци, док је Богословија након свог поновног отварања, 1964. године, наново оформила библиотеку која данас износи између 25 и 35 хиљада књига, од чега је неколико рукописних књига из богословских области попут Светог писма, Литургике и Историје цркве. Тачан број утврдиће се након велике акције уређења и обнове библиотечког простора и детаљног пописа књига.

Детаље о оснивању Доситејеве богословије у устаничкој Србији, тачније о добијању просторије за Богословију, даје нам историчар Првог српског устанка, Лазар Арсенијевић Баталака (1793-1869). Он нам сведочи да је Доситеј добио од Вожди и Совјета једну од турских кућа која је имала простране собе и велику авлију како би у њој могао да борави. Међутим, Доситеј у добијеном објекту дограђује још неколико просторија и у јулу 1810. године подноси извештај да је кућу доградио, опремио и да је поново уступа Совјету, али овог пута као школу у којој ће се учити будући свештенички кадар и учитељи „нормалних школа”⁹. Битно је истаћи да Доситеј није основао Богословију самоиницијативно и на своју руку, већ је то учинио по благослову карловачког Митрополита Стефана Стратимировића (1757-1836).

О школама у Србији, пре Доситеја, сведочи нам непосредни учесник устанка и рада Совјета, прота Матија Ненадовић у својим *Мемоарима*, где говори: „У Србији нигде ни гласа ни трага од школа није било, но сваки ђак који је желео што учити, морао је попу или у манастир поћи”¹⁰. Правитељствујушчи Совјет Српски је 1805. године имао шест попечитељстава, међу којима је и Попечатељство просвештенија које треба да „носи бригу за свјашченство и просвештеније вилаетско. Под њима да буду манастири, цркве, школе, учитељи и све што к васпитанију треба...”¹¹

Данашња Богословија Светог Саве у Доситеју види свог оснивача, иако је њен рад био прекинут гашењем Карађорђевог устанка. Међутим, иако се чини да је гашењем устанка уташена свака нада о поновном васпостављању богословског духовног школства, на том пољу се непрекидно радило. Коначно је београдски Митрополит Петар Јовановић (1800–1864) смогао енергије и наново, уз помоћ карловачког Митрополита Стефана Стратимировића 1836. године, коначно отвара *Клерикалну школу* која ће у време Митрополита Михаила (1826-1898) добити своју прву уредбу о оснивању и условима пријема кандидата за учење богословских наука. Оваква Богословија непрекидно ради до данас, делећи

⁹ Лазар Арсенијевић-Баталака, „*Историја српског устанка*“, књ I, (Београд: Баталакин фонд, 1898), 406, преузето 13. 6. 2022, <https://www.scribd.com/doc/229675027/68096176-Lazar-Arsenijevic-Batalaka-Istorija-Srpskog-Ustanka-Vol-1>.

¹⁰ Матија Ненадовић, *Мемоари*, (Београд: Просвета, 1947), 48.

¹¹ Срећко Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у 19. веку*, (Београд: Педагошки музеј, 1971), 6.

судбину свог народа. У тешким временима свог битисања, Богословија је више пута мењала адресу. Тако је зграда Богословије пре Великог рата била у Делиградској улици на Врачару. Услед оштећења у току рата, указом се Богословија привремено сели у Сремске Карловце. Поменути привремени период трајао је све до краја Другог светског рата, када се 1949. године, Богословија Светог Саве враћа у Београд, у Манастир Раковицу. Актом Светог архијерејског синода Богословија током зимског распуста школске 1957/58. године, коначно прелази у зграду на Карабурми, пројектовану трудом архитекте Александара Дерока, где се и данас налази и по којој читав потез око окретнице на Старој Карабурми носи име.

Све време свог битисања и током својих селидби Богословија Светог Саве је са собом носила сваки наслов и сваку књигу која је чинила саставни део њене библиотеке. Највећи број књига Управа Богословије је купила сопственим средствима и уплатама самих ученика. Велики број књига су поклони, а Богословија у свом саставу има легат њеног бившег професора Бранка Цисаржа. Није реткост да су професори Богословије библиотеци остављали велики број књига у жељи да њихови ученици имају много боље услове у стицању знања. Данас библиотека Богословије Светог Саве има око 30000 књига, смештених у нову просторију библиотеке дату ученицима и наставницима на интелектуално и духовно напредовање. Активно ангажовање ученика Богословије огледа се у раду мисионарске делатности у виду издавања школског часописа. Тако је још 1863. године, покренуто гласило „*Богослов*“, које је као свој мото имало реченицу „Да знаш како се треба владати у дому Божијему, који је Црква Бога живог, стуб и тврђава истине”.¹² Неколико година касније ректор Богословије прота Никола Поповић покреће часопис „*Пастир*“ 1868. године, да би две године касније часопис променио уређивачку структуру као и име у часопис „*Православље*“ и излазио до 1873. године. Патријаршија покреће своје новине 1967. године, под истим тим називом.¹³ Од 1996. године, под надзором професора ученици уређују свој часопис под именом „*Растко*“.

Богословија која је по својој старини иза Београдске, а нипошто мање важна по својој садржајности, јесте Богословија

¹² Игнатије Марковић, *Богословија Светог Саве 1836-2016* (Београд: Богословија Светог Саве, 2016), 58-59.

¹³ Исто, 60-61.

Светог Петра Цетињског, на Цетињу. Ова Богословија има неколико историјских фаза у раду и животу.

Идеја просвете у Црној Гори рађа се у исто време као у Србији. У време Просветитељства, а посебно Романтизма, отворило се неколико богословија. Могло би се рећи да је и на Цетињу главни идејни покретач за отварање школа био Доситеј Обрадовић. Још за време Петра Првог на Цетињу је била школа у којој су се по традиционалним принципима поред писмености училе духовне и световне науке. Полазници школе били су младићи који су се спремали за свештеничку службу, а потом су се у школу уписивала и деца имућних Црногораца. Тако је своје основно богословско образовање стекао и наследник владике Петра Првог Његоша, Петар Други. Међутим, у тешким тренуцима очувања слободе било је тешко одржати било какав вид школства. У прилог тежини времена иде податак да су оловна слова штампарије на Цетињу претопљена у куршуме како би се бранила слобода Црногораца.

Тек 1863. године Школа, отворена од стране владике Рада, која је у исто време била и основна школа, мења своју намену и постаје школа у којој се уче млади свештеници, а први управитељ јој је био историчар, академик и архимандрит Нићифор Дучић (1832-1900). Основана је да пружи помоћ владици Раду у чувању црногорског идентитета, у пастирској служби. Касније услед тешких времена школа је била издржавана од стране царске Русије док је на трону Црне Горе био књаз Никола, да би на крају била пресељена у Острошки манастир. Школа је често прекидала са радом услед сваког устанка и слања свештеничких приправника у бој против непријатеља.

Због више пута покретања и гашења Богословије, услед небројених селидби, тешко је са прецизношћу рећи какве и колике су биле библиотеке поменуте Богословије. Једно је сигурно, сходно искуству Цркве, Богословија је сигурно имала богату библиотеку или је користила библиотеку Цетињског манастира, која се помиње још 1638. године.¹⁴

Услед почетка Другог светског рата Свети архијерејски синод распустио је све богословије Српске цркве. Међутим, Цетињска богословија 1944. године, на челу са Митрополитом Јоаникијем

¹⁴ Љубомир Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека (1801-1850)* (Београд: Завод за издавање уџбеника СРС, 1963), 64.

(1890-1945), организовала је завршне испите за питомце који су похађали школу уочи Другог светског рата.

Поновно отварање Богословије, тачније њено реоснивање било је 1992. године, трудом Митрополита Амфилохија Радовића (1938-2020), и од тада Богословија ради у континуитету и захваљујући издавачкој делатности Митрополије црногорско-приморске, школска библиотека се непрестано умножава.

Нешто мање од десет година након отварања прве богословије на Цетињу, отворила се и Богословија у Призрену. И ова Богословија требало је да буде отворена у манастирском дворишту у Пећи. Међутим, просветни одбор донео је одлуку да Богословија ипак буде отворена у Призрену. Призрен је тада био седиште културног живота на том простору. Одлука за отварање Богословије у Призрену чинила се значајнијом јер је у том периоду у том граду била и канцеларија руског конзулата, који је био нека врста гаранта и заштите српског становништва. Са благословом епископа рашко-призренског Мелентија 1871. године, почела је са радом Богословија у Призрену. Важно је нагласити да је у исто време Богословија била и школа намењена за образовање будућих учитеља, али је у народу ипак била познатија под називом Призренска богословија. Ова Богословија је одиграла значајну улогу у очувању културног, националног и верског идентитета на Косову и Метохији.

Занимљив податак јесте тај да је Призренска богословија од ретких црквених школа која није мењала своју адресу. Непрестано је радила од свог оснивања до распуштања 1941. године. И током Другог светског рата било је покушаја да се нађе алтернатива, те да школа настави са радом. Привремено је пресељена у Ниш, али се нико од питомаца Школе није одазвао и идеја је брзо замрла. Релативно брзо после Другог светског рата Богословија се вратила на своје „огњиште“ и наставила да ради.

Од зачетка рада Призренске богословије велики добротвор и родољуб Сима Игуманов (1804-1882) је све своје фондове усмерио финансирању богословске школе која ће школовати будуће српске свештенике и вође српског народа.

Тако је услед финансијске помоћи Симе Игуманова Богословија добила библиотеку која је задовољавала потребе наставе и рада школе. Потом је библиотека своја врата отворила свим Србима из Призрена жељним знања и тако је постала јавна библиотека. Први легат библиотеке био је поприлично велика збирка књига

Манојла Симеоновића¹⁵, преминулог сина Симе Игуманова. Библиотека је претежно садржала класичну књижевност, а након уписа ових књига руски конзул у Призрену, Иван Степанович Јастребов (1839-1894), историчар, етнограф и археолог, поклонио је библиотеци књиге углавном на руском језику. По угледу на Јастребова и други руски конзули су поклањали своје књиге Богословији, чиме се библиотека умножавала.

Пре Првог светског рата библиотека је садржала око 13.000 књига које су током рата уништене као и цео простор библиотеке. Спашено је нешто више од 1.000 књига, да би после Другог светског рата библиотека била раздељена другим новоформираним библиотекама у граду и Аутономној Покрајини.

Још једна Богословија има свој тежак почетак, бурну прошлост и динамичан рад. То је Богословија у Фочи чија оснивачка историја има корене у половини деветнаестог века. Наиме, у Бањалуци је још 1866. године, под управом Васе Пелагића (1833-1899), а по благослову и предлогом београдског Митрополита Михаила, почела са радом Богословија. Улога исте била је да оспособи кадар за свештенство које ће служити српском живљу. Бањалучка богословија је имала релативно кратак период рада када је приликом српског устанка у Босни и Херцеговини, 1876. године, укинута.

Потом је на територији Босне и Херцеговине царским указом из 1882. године, почела да ради Богословија у Сарајеву. Велики број упражњених парохија био је први разлог за отварање поменуте Богословије. Вреди нагласити да је у Сарајевској богословији било заступљено широко образовање. Питомци Богословије су били неустрашиви борци против аустроугарске хегемоније која је била активна у подржавању деловања унијатске пропаганде према Србима. Влада Аустроугарске је на све начине покушавала да Сарајевску богословију омаловажи не дајући јој, за све време њеног постојања, легитимитет и право признања. Наравно, на сваки гест власти ученици Богословије су показивали нетрпељивост, инат и велику храброст. Сарајевска богословија је радила све до 1941. године, када је почетком Другог светског рата престала са радом.

Богословија је имала своју библиотеку. Први који је библиотеци поклонио 100 књига био је митрополит Сава Косановић (1839-

¹⁵ Ана Д.Савић, „Библиотека призренске Богословије“, у *Историја и значај призренске Богословије*, прир. Славиша Недељковић, (Ниш: Филозофски факултет, 2013), 187.

1903), најистакнутији радник на отварању Богословије. Касније се библиотека попуњавала поклонима и куповином књига. Године 1939/40. професорска библиотека осим ђачке имала је 6.610 књига, од тога 3.642 богословске садржине и 2.968 световне.

Највећи проблем старе Сарајевске богословије био је простор за рад. Након Другог светског рата Митрополији дабробосанској је одузета имовина која се налазила у центру града и дата на коришћење прво Техничком, а потом Економском факултету. Митрополија до данас није успела да врати поменуто здање.

Фочанска Богословија у себи баштини наслеђе старе Сарајевске богословије, а у исто време и наслеђе Богословије у Крки. Престанком рада Богословије у Крки, у време прогона Срба из Хрватске, школа је била привремено смештена на Дивчибарама, да би се потом преселила у Фочу. Почетком две хиљадитих година Манастир Крка је поново отворио своја врата за будуће ученике, а Богословија у Фочи је наставила са радом до данас.

Зграда Фочанске богословије раније је била женски затвор и изгледао је неуредно све до пре неколико година када је Управа школе уложила надљудски напир и цео комплекс, уз помоћ Владе, реновирала и довела у функционално стање школе.

Пристојност налаже да поменемо Богословију у Крагујевцу, која свој самостални рад бележи од 2000. године, и својом младошћу не може да парира горе поменутим богословијама. Међутим, њен допринос у спремању свештенчког кадра нимало није занемарив, већ напротив веома је битан. Сабор српске православне цркве својом одлуком на новембарском, ванредном заседању, доноси одлуку којом је одлучено да школа прерасте у самосталну Богословију Светог Јована Златоустог. Наиме, трудом тадашњег епископа шумадијског Господина Саве у Крагујевцу је 1997. године, отворено одељење Београдске богословије, пошто у Београду није било довољно простора за број ученика који се изнедадно повећао деведесетих година прошлог века. Такође се овим чином историја ослања на дело митрополита Петра Јовановића, када је 1836. године отворио *Клирикалну школу* баш у Крагујевцу, престоном граду Србије.¹⁶

Друга Богословија јесте школа у Нишу. У редовима изнад, када је било говора о Призренској богословији и периоду са почетка

¹⁶ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква* (Београд: Евро; Крагујевац: Каленић, 1995), 152.

Другог светског рата. Богословија је покушала да се пресели из Призрена у Ниш, али није било успеха да настави са радом. На жалост, последње године прошлог милениума, када је Србија била жртва НАТО агресије, Богословија из Призрена је прешла у Ниш и ускоро ће напунити четвртину века свог рада.

Није згорег напоменути да је Српска православна црква отвараала богословије и у другим местима где је то било потребно. Тако је заузимањем епископа Јосифа Рајачића Аустроугаски цар, 30. септембра 1832. године, одобрио да се у Шибенику отвори школа за школовање православних свештеника под именом *Православна Клирикална школа*.¹⁷

Поменуто *Клирикална школа* је касније била реорганизована под именом *Православни богословски завод* и отворена је почетком школске 1869/70. године. Уредбе правила за питомце Православног богословског сјеменишта у Задру потврђена су 11. августа 1883. године. За овај рад занимљиве би нам биле одредбе, изнете у раду професора Предрага Пузовића о Задарској богословији, а које се тичу правила у вези са коришћењем књига. Тако професор Пузовић издваја правила:

IX Правила за питомце у погледу коришћења књига из библиотеке Сјеменишта. Сваки питомац има право да позајми књиге из библиотеке Сјеменишта, истовремено највише три књиге (чл. 1); на књигама се не сме ништа писати, ни пером ни оловком (чл. 3); ако питомац изгуби књигу или је оштети, мора доставити други примерак оног истог издања, или исплатити новцем колико књига вреди (чл. 6); пред велики школски распуст питомци су дужни вратити све књиге, а док не покажу писмени доказ од стране библиотекара о томе, неће бити отпуштени из Сјеменишта (чл. 7).

X Правила за питомце у погледу читања књига. Осим библиотечких и школских књига, питомци могу читати само оне књиге које су допуштене за читање од Управе Сјеменишта. Забрањено је читање књига у којима су изложене идеје политичке, антиправославне и антидржавне (чл. 1); препоручује се читање књига религиозно-моралног карактера а нарочито оних у којима се развија „хришћански поглед на предмете у којима се побуђују чувства верноподаничке оданости према царствујућем дому и љубав к отаџбини“

¹⁷ Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве II* (Београд: БИГЗ, 1991), 543.

(чл. 2); читање књига дозвољено је у време које није одређено за занимање; само одличним у науци питомцима биће допуштено читати књиге у време занимања (чл. 7).¹⁸

Данас у окриљу Српске православне цркве ради осам богословија и три факултета и свака школска установа у свом саставу има сопствену библиотеку. Уколико пажљиво прочитамо закон о библиотекама у Републици Србији, увиђамо да је свака школска установа дужна и да је у обавези да има своју библиотеку. Међутим, читајући уредбе и живот богословија, може се закључити да богословије своју љубав, пажњу и жељу за књигама не баштине на законима, већ на искључивој потреби, жељи и надасве љубави према знању. Школе у окриљу Српске православне цркве своје „законе“ о библиотекама примиле су наслеђем. Од првих манастира који су подигнути и који красе области на којима обитава наш живаљ, а који су поред манастирског храма, као посебног места саборности лепоте, истицали библиотеке и писарнице у којима су своје последње атоме снаге и одговорности преносили на пергаменте или хартију, гушчијим пером и мастилом, како би исписане редове културе и историје оставили својим наследницима на корист.

Литература:

1. Arsenijević-Batalaka, Lazar. *Istorija srpskog ustanka, knj. I*. Beograd: Batalakin fond, 1898. Preuzeto 13. 6. 2022. [https://www.scribd.com/doc/229675027/68096176-Lazar-Arsenijevic-Batalaka-Istorija-Srpskog-Ustanka-Vol-1-\(na-cirilici\)](https://www.scribd.com/doc/229675027/68096176-Lazar-Arsenijevic-Batalaka-Istorija-Srpskog-Ustanka-Vol-1-(na-cirilici))
2. В., S. Празник Преображења. *Крка часопис епархије далматинске* 2004, бр. 4.
3. Bogdanović, Dimitrije. „Sveti Sava“. U *Sveti Sava sabrani spisi*. Beograd: Prosveta, Srpska književna zadruga, 1986. (na ćirilici)
4. Durković-Jakšić, Ljubomir. *Istorija srpskih biblioteka (1801-1850)*. Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1963. (na ćirilici)

¹⁸ Предраг Пузовић, „Задарска богословија“, у *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, књ. 10*, (Београд: Православни богословски факултет 2011), 286-287.

5. Đunković, Srećko. *Školstvo i prosveta u Srbiji u 19. veku*. Beograd: Pedagoški muzej, 1971. (na ćirilici)
6. Grujić, Radoslav M. *Pravoslavna srpska crkva*. Beograd: Evro; Kragujevac: Kalenić, 1995. (na ćirilici)
7. Lekić, Đorđe. *Pedagoški pravci i pokreti u istoriji vaspitanja i obrazovanja*. 2. dopunjeno izd. Beograd: Univerzitet u Prištini, 2000. (na ćirilici)
8. Marković, Ignatije. *Bogoslovija Svetog Save 1836-2016*. Beograd: Bogoslovija Svetog Save, 2016. (na ćirilici)
9. Nenadović, Matija. *Memoari*. Beograd: Prosveta, 1947. (na ćirilici)
10. Popović, Radomir. *Pravoslavlje na raskršću vekova*. Bogoslovski fakultet Srpske pravoslavne crkve, 1999. (na ćirilici)
11. Puzović, Predrag. „Zadarska bogoslovija“. U *Srpska teologija u XX veku: istraživački problemi i rezultati, knj. 10*. Beograd: Pravoslavni bogoslovski fakultet, 2011. (na ćirilici)
12. Savić, Ana. „Biblioteka Prizrenske bogoslovije“. U *Istorija i značaj Prizrenske bogoslovije*, priredio Slaviša Nedeljković. Niš: Filozofski fakultet, 2013. (na ćirilici)
13. Slijepčević, Đoko. *Istorija srpske pravoslavne crkve II*. Beograd: BIGZ, 1991.
14. Teodosije. „Žitije Svetog Save“. U *Žitija svetog Simeona i svetog Save*, priređivač Miroslav Pavlović. Kragujevac: Manastir Svetog Save srpskog; Kuveždin: Az Buki, 2016. (na ćirilici)
15. Vuković, Sava. *Srpski jerarsi od devetog do dvadesetog veka*. Beograd: Evro; Podgorica: Unireks, Kragujevac: Kalenić, 1996. (na ćirilici)

Veroljub D. Sando
St. Sava Seminary, Belgrade
sando.veroljub@gmail.com

SEMINARY OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AS GUARDIANS OF THE WRITTEN WORD

Summary: This review paper briefly represents the social and political circumstances in which the Serbian Orthodox Church founded its theological schools (seminaries), in which the future clerical staff was prepared for work in the field of education, missionary work, and the elevation of primarily religious and later national identity among the people. The paper highlights personalities and important events that contribute to the establishment of seminaries, as well as their efforts in providing the necessary teaching aids in order for education process to proceed smoothly. In addition to the opening of seminaries, it was obligatory to establish school libraries, which played an important role in the education and upbringing of future priests. The libraries founded by the church and its dignitaries have had their successful moments at certain time intervals, but they have also had their worse moments in difficult historical times.

Keywords: Theological school, Seminary, Serbian Orthodox Church, Library, Monastery.

Примљено: 11.10.2024.

Прихваћено за објављивање: 11.11.2024.